УДК 159.354:328.185

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-1\(1\)-141-151](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-1(1)-141-151)

Романенко Євген Олександрович доктор наук з державного управління, професор, Заслужений юрист України, Президент Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління, Проректор з наукової роботи, Національний авіаційний університет, проспект Любомира Гузара, 1, м. Київ, 03058, тел.: (063) 951-78-55, e-mail: poboss1978@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2285-0543>

Помиткіна Любов Віталіївна доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри авіаційної психології, Національний авіаційний університет, проспект Любомира Гузара, 1, м. Київ, 03058, тел.: (099) 138-4738, e-mail: Lyubvit@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-2148-9728>

ОБҐРУНТУВАННЯ ТА МЕТОДИКА ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ ПРИ СИМПТОМАХ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ КАНІС – І ФЕЛІНОТЕРАПІЇ

Анотація. У статті відмічено, що на сьогодні, ґрунтовних психологічних досліджень, які б переконливо доводили ефективність зоотерапевтичних втручань, у науковій літературі є обмаль, хоча в останні роки таких публікацій стає все більше, зважаючи на актуальність даного питання. Відмічено, що у джерелах наукової літератури відмічається ефективність каніс- та фелінотерапії при посттравматичному стресовому розладі (ПТСР), як найбільш доступних та ефективних способів регуляції психоемоційних станів. Психокорекція із застосуванням цих різновидів зоотерапії не лише сприяє редукції симптомів ПТСР, але й є ефективним психопрофілактичним засобом.

Зазначено, що говорячи про проблему хвороби і здоров'я, важливо розглянути питання про бажаність печалі і болю або їх необхідності. Швидше за все, неможливо говорити про зростання і самовдосконалення без болю і смутку, без внутрішньої плутанини. Іноді переживання болю призводять до позитивного впливу, і в цих випадках просто необхідно людині пройти через біль, однак при цьому допомога не повинна переходити в гіперопікування та гіперзахист. Розуміння і прийняття болю дозволяє людині придбати силу, сконцентруватися на власній актуалізації та розвитку. Головна думка і ідея полягає в тому, що людина завжди залишається людиною, сильною і здатною жити, дбати про себе і про близьких.

Обґрунтовано, що у процесі самоактуалізації чимала роль належить середовищу. Люди демонструють у своїй власній природі тиск в напрямку повноцінного буття, досконалої актуалізації своєї людської суті. Роль оточення

полягає в тому, щоб дозволити людині актуалізувати свій власний, а не чий-небудь інший, абстрактний, потенціал.

Прояв людської самості, створення можливостей для актуалізації потенціалу проявляється у взаємодії.

Терапевтичний ефект психокорекційної програми каніс- та фелінотерапії залежить від особливостей спілкування між людиною і твариною.

Ключові слова: каніс- та фелінотерапія, посттравматичний стресовий розлад, терапевтичний ефект, гіперзахист, дефіцитарні потреби.

Romanenko Yevhen Oleksandrovyh Doctor of Science in Public Administration, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, President of the Ukrainian Assembly of Doctors of Science in public administration, Vice-Rector for Research, National Aviation University, 1 Lubomyr Husar Avenue, Kyiv, 03058, tel. : (063) 951-78-55, e-mail: poboss1978@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2285-0543>

Pomytkina Liubov Vitaliyivna Doctor of Psychological Sciences, Professor, Head of the Department of Aviation Psychology, National Aviation University, 1 Lyubomyr Husar Avenue, Kyiv, 03058, tel. : (099) 138-4738, e-mail: Lyubvit@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-2148-9728>

PROGRAMS FOR SYMPTOMS OF POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER WITH THE USE OF CANIS - AND FELINOTHERAPY

Abstract. The article notes that today, in-depth psychological research that would convincingly prove the effectiveness of zootherapeutic interventions in the scientific literature is scarce, although in recent years such publications are becoming more and more, given the relevance of this issue. It is noted that the sources of scientific literature note the effectiveness of canine and feline therapy in post-traumatic stress disorder (PTSD), as the most accessible and effective ways to regulate psycho-emotional states. Psychocorrection with the use of these types of zootherapy not only helps to reduce the symptoms of PTSD, but is also an effective psychoprophylactic agent.

It is noted that when talking about the problem of illness and health, it is important to consider the desirability of grief and pain or their necessity. Most likely, it is impossible to talk about growth and self-improvement without pain and sadness, without internal confusion. Sometimes the experience of pain leads to a positive effect, and in these cases it is simply necessary for a person to go through the pain, but the help should not go into hyper-care and hyper-protection. Understanding and accepting pain allows a person to gain strength, focus on their own actualization and development. The main idea and idea is that a person always remains a person, strong and able to live, take care of themselves and their loved ones.

It is substantiated that in the process of self-actualization a significant role belongs to the environment. People show in their own nature the pressure in the direction of full

existence, perfect actualization of their human essence. The role of the environment is to allow a person to actualize their own, and not someone else's, abstract, potential.

Manifestation of human self, the creation of opportunities for the actualization of potential is manifested in the interaction.

The therapeutic effect of the psychocorrection program of canis and felinotherapy depends on the peculiarities of communication between man and animal.

Keywords: canine and felinotherapy, post-traumatic stress disorder, therapeutic effect, hyperprotection, deficient needs.

Постановка проблеми. На сьогодні, ґрунтовних психологічних досліджень, які б переконливо доводили ефективність зоотерапевтичних втручань, у науковій літературі є обмаль, хоча в останні роки таких публікацій стає все більше, зважаючи на актуальність даного питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В джерелах наукової літератури відмічається ефективність каніс- та фелінотерапії при посттравматичному стресовому розладі (ПТСР), як найбільш доступних та ефективних способів регуляції психоемоційних станів. Дослідження сучасних науковців (Кучерявий І.Т., Куприков С. І., Салієнко М. Ш., Сарапулова Є. Г., Сивик Г. Є., Харчук Ю. та ін.) свідчать, що психокорекція із застосуванням цих різновидів зоотерапії не лише сприяє редукції симптомів ПТСР, але й є ефективним психопрофілактичним засобом.

Мета статті – висвітлення особливостей методики психокорекційної програми при симптомах ПТСР із застосуванням каніс- і фелінотерапії.

Виклад основного матеріалу. Програма психокорекції психоемоційних станів людини на основі каніс – та фелінотерапії, зокрема, при симптомах посттравматичного стресового розладу (ПТСР), виходить із теоретичних положень А. Маслоу [1], а саме:

- кожній людині притаманна біологічно обумовлена внутрішня природа, що в певному сенсі не може бути змінена;
- внутрішня природа кожної особистості, з одного боку, унікальна сама по собі, а з іншого - характерна для людини як виду;
- внутрішню природу людини можна вивчити науковими методами і виявити, що вона з себе представляє;
- внутрішня природа, наскільки відомо, не містить вродженого зла або його необхідності,- базові потреби (фізіологічні потреби, потреба в безпеці і турботі, приналежності і любові, повазі і самоповагу, а також самоактуалізації), базові людські емоції і базові людські здібності – нейтральні;
- оскільки людська природа швидше добра або нейтральна, чим погана, її потрібно виявляти, заохочувати і розвивати, а не пригнічувати;
- якщо сутність особистості заперечується або придушується, вона стає хворою,- іноді цей зв'язок є очевидним, а іноді хвороба проявляється більш тонким способом, іноді одразу, а іноді з часом;

•внутрішня природа людини не настільки сильна і безпомилкова, як інстинкти тварин,- вона слабка, тонка і делікатна, тому з легкістю перемагається звичкою, культурним тиском і неправильним підходом до неї;

•навіть в слабкому вигляді людська природа рідко зникає повністю в нормальній особистості і навіть у хворій людини,- пригнічена, вона чинить опір тому, щоб бути пригніченою навечно, і продовжує прагнути до актуалізації;

Так чи інакше, ці висновки пов'язані з необхідністю дисципліни, депривації, фрустрації, болю і трагедії. Досвід і переживання є корисними і бажаними в тій мірі, в якій вони висловлюють внутрішню природу, стимулюють її прояви і реалізують її [11]. Досвід впливає на досягнення, на почуття власної гідності і самоповаги людини. Особистість, яка не перемагала, не пручалася і не долала перешкоди, продовжує відчувати сумніви з приводу свого «можу». Це істинно не тільки по відношенню до зовнішньої небезпеки, а й в тій же мірі відноситься до здатності контролювати і стримувати власні імпульси, а значить, не боятися їх [2; 3].

Говорячи про проблему хвороби і здоров'я, важливо розглянути питання про бажаність печалі і болю або їх необхідності. Швидше за все, неможливо говорити про зростання і самовдосконалення без болю і смутку, без внутрішньої плутанини. Іноді переживання болю призводять до позитивного впливу, і в цих випадках просто необхідно людині пройти через біль, однак при цьому допомога не повинна переходити в гіперопікування та гіперзахист. Розуміння і прийняття болю дозволяє людині придбати силу, сконцентруватися на власній актуалізації та розвитку [4]. Головна думка і ідея полягає в тому, що людина завжди залишається людиною, сильною і здатною жити, дбати про себе і про близьких. Прийняття відповідальності – лікує і виховує. Отже, задоволення базових потреб надає можливості для зростання, - внутрішнє напруження, що виникає при актуалізації потреб, призводить до виникнення і прояву активності. Задоволення дефіцитарних потреб і потреб зростання здійснює різний об'єктивний і суб'єктивний вплив на особистість. Задоволення дефіциту дозволяє уникнути хвороби, задоволення потреб зростання формує позитивне здоров'я.

Коли мова йде про ефект зоотерапії, то мається на увазі насамперед ефект позитивного здоров'я, який проявляється через активну взаємодію з твариною і прийняття на себе відповідальності за турботу про неї. Це призводить не до припинення болю (тілесного чи душевного), а до вироблення пристосувальних механізмів, необхідних для того, щоб бути успішним і долати труднощі.

Дефіцитарні потреби – загальні для всіх представників людського роду і в деякій мірі для інших видів, самоактуалізація (як актуалізація самості) - індивідуальна, оскільки всі люди різні.

Як усім рослинам потрібні сонце і поживні речовини з навколишнього середовища, так і всі люди потребують безпеки, любові і певного статусу всередині їх оточення. Розвиток індивідуальності може початися лише тоді, коли насичені ці елементарні, загальні потреби, але кожна людина формує свій власний, унікальний стиль, використовуючи ці потреби і необхідні елементи для

своїх особистих, приватних цілей. Розвиток обумовлюється тим, що відбувається всередині, а не тим, що відбувається зовні.

Потреба в безпеці, приналежності, любові і повазі може бути задоволена лише іншою людиною, тобто, тільки об'єктом, що знаходиться за межами особистості, поза нею. Це означає наявність залежності від оточення. У цій залежній позиції особистість не може стверджувати, що управляє собою або контролює себе. Людина повинна бути залежною від джерел, які можуть забезпечити необхідне задоволення. Вона мусить бути «керованою» і чутливою до схвалення, настрою і бажань інших людей. Людина має адаптуватися, стати гнучкою та змінити себе, щоб адекватно реагувати на зміну зовнішньої ситуації.

Людина, внаслідок своєї залежності, є мінливою і різноманітною, тоді як оточення фіксоване і незмінне. На противагу цьому, індивіди, які самоактуалізуються, а значить, уже, за визначенням, задовольнили свої базові потреби, є менш залежними, більш автономними і самі управляють собою [1]. Люди, які керуються мотивами зростання, можуть чинити опір тиску навколишнього середовища. Такі люди стають більш самодостатніми і наповненими. Причини, що керують ними, - це причини переважно внутрішнього порядку, а не соціальні та середовищні [1].

Важливо відзначити, що людина зазвичай боїться побачити себе слабкою, нікчемною, неспроможною тощо, тому схильна старанно захищати свій ідеальний образ. Саме цей момент призводить людей до того, щоб ізолюватися і дистанціюватися від тих, хто, на їх погляд, є втіленням недуги і слабкості. Зоотерапія взагалі, а каніс- та фелінотерапія зокрема, допомагає вирішити цю проблему, організовуючи взаємодію опосередковано, через тварин. В силу відсутності безпосереднього протиставлення і присутності акцентів на силу, спільність, ідентичність переживань і т.п. досягається інтегративний психокорекційний ефект.

В процесі самоактуалізації чимала роль належить середовищу. Люди демонструють у своїй власній природі тиск в напрямку повноцінного буття, досконалої актуалізації своєї людської суті. Роль оточення полягає в тому, щоб дозволити людині актуалізувати свій власний, а не чий-небудь інший, абстрактний, потенціал.

Прояв людської самості, створення можливостей для актуалізації потенціалу проявляється у взаємодії.

Терапевтичний ефект психокорекційної програми каніс- та фелінотерапії залежить від особливостей спілкування між людиною і твариною.

В тому разі, коли між суб'єктами взаємодії контакт будується за принципом Я-Ти, можливе виникнення Ми. Це Ми є загальним метаіндивідним простором, що призводить до обопільної зміни взаємодіючих сторін. Відбувається найбільш повний обмін почуттями, станами та інформацією. Тільки в такій взаємодії можлива щира турбота, прояв доброти, підтримки і виникнення емоційного контакту. Психокорекційна програма каніс – та фелінотерапії спрямована на

формування саме такого роду взаємодії [5].

Стан здоров'я людини розуміється багатьма авторами як її власна активність стосовно самої себе. Проблема єдності людини з природою і згубного впливу на людину втрати зв'язку з природним середовищем описувалася багатьма вченими і філософами. Цю проблему активно обговорював і розробляв Еріх Фромм у своїй роботі «Бути чи мати». В даному випадку «бути» розглядається не як пусте існування в своїй біологічній оболонці, а як активна, цілісна і автентична включеність в життя, в процес буття, усвідомлення свого призначення, усвідомлення світу навколо себе, своєї єдності з ним і свого глибинного самотності. Вічна боротьба біологічного і духовного, моралі і вигоди, почуттів і розуму, - тільки в цьому протистоянні і народжується мудрість людська.

Психологічна проблема самотності має екзистенційний характер. В силу того що кожна людина є індивідуальною і неповторною, люди нездатні вповні зрозуміти і відчувати один одного, а відповідно, і бути зрозумілими. Саме це відчуття самотності призводить до переживання екзистенційної тривоги, саме ця тривога допомагає людині максимально відкриватися і проживати почуття і взаємини зі світом.

Зберігаючи головну екзистенційну цінність - безпеку, людина, особливо при наявності важкого психотравматичного досвіду, схильна обмежувати свої комунікативні зв'язки, що порушує її адекватну соціалізацію. Самоактуалізацію та конструктивну діяльність. Саме в таких випадках корисним є використання зоотерапії та її найбільш поширених і доступних методик, - каніс- та фелінотерапії. Застосування каніс- та фелінотерапії сприяє формуванню глибоких емоційних зв'язків, суб'єкт-суб'єктних відносин із представниками тваринного світу.

Ще одним із аспектів ефективності та основ психокорекційного впливу зоотерапії на психіку є аналіз взаємин людини з природою. Взаємодія між твариною (кішкою, собакою) та людиною є яскравим прикладом цієї єдності і взаємодоповнюваності з природним середовищем, що є предметом психології екологічної свідомості.

Психологія екологічної свідомості акцентує свою увагу на психологічній складовій взаємодії (як реальній, так і ідеальній) людини зі світом природи. Специфіка цієї взаємодії визначається специфікою самого світу природи, який займає в певному сенсі проміжне положення між світом речей і світом людей. Для адекватного опису і аналізу взаємодії людини з тваринами і рослинами в одних випадках достатньо концептуального і понятійного апарату загальної психології, в інших - необхідне залучення апарату соціальної психології.

Важливо віддиференціювати поняття «природне середовище» та «світ природи». Якщо «природне середовище» виступає по відношенню до людини як об'єктивно функціонуюча цілісна система, що забезпечує її життєдіяльність, то «світ природи» - це сукупність конкретних, емоційно забарвлених і суб'єктивно значимих природних комплексів, їх унікальності та неповторності. «Природа як середовище» функціонує в сфері матеріального, «світ природи» конструюється

самою особистістю, існує в сфері ідеального, «надбудовується» над природою як матеріальним субстратом.

Смислову різницю між поняттями «світ природи» і «природа як середовище» легко зрозуміти, якщо просто порівняти фразу: «весняне пробудження світу природи» і аналогічну, але безглузді конструкції: «весняне пробудження природного середовища» або «весняне пробудження навколишнього середовища». У словосполученні «пробудження світу природи», безумовно, підкреслюється суб'єктивність сприйняття людиною природи.

Смислові відмінності між «світом природи» і «природним середовищем» можна продемонструвати також за допомогою термінів гештальтпсихології «фон» і «фігура». «Природа як середовище» для людини суб'єктивно виступає свого роду «фоном», на якому розгортається діяльність тих чи інших суб'єктів. «Світ природи» завжди є для людини «фігурою», на якій власне і концентрується її увага.

Людина схильна олюднювати об'єкти природи, наповнювати їх тими якостями і характеристиками, які притаманні світу людини, зокрема, наділяти тварин людськими якостями, насамперед тими, яких самій людині з певних причин не вистачає. Саме цей психологічний механізм вважається основою схожості між собаками та їх господарями [6].

В джерелах літератури склалася традиція використання таких полярних термінів-штампів, як «споживацьке ставлення до природи» («утилітарно-споживче») і «відповідальне ставлення до природи» (або «свідоме ставлення») [44]. Під «споживацьким ставленням» розуміється марнотратне, безгосподарне, або навіть «агресивно-споживче» ставлення до природи.

Серед філософів домінує тенденція пов'язувати типологію ставлення до природи з моральністю або з прагматизмом, який у цьому випадку розуміється як відсутність прояву моральності по відношенню до природи.

Підхід психологічної науки щодо проблеми ставлення до природи є неоднозначним. Науковці виокремлюють 9 типів такого ставлення:

1. Натуралістичне - інтерес до життя дикої природи, прагнення вести натуралістичні спостереження (близько 6%);
2. Екологічне - абстрактне поверхове розуміння ролі всіх видів в стабільному функціонуванні екосистем (до 5%).
3. Гуманістичне - сильна емоційна прив'язаність до окремих тварин-улюбленців, які, проте, розглядаються як істоти, що стоять незрівнянно нижче людини (до 6%);
4. Моральне - турбота і спілкування з тваринами, які сприймаються як рівні партнери, по відношенню до яких діють всі етичні правила (більше 20%);
5. Наукове - інтерес тільки до біологічних і фізіологічних властивостей тварин (менше 2%);
6. Утилітарне - акцент на корисність тварин і прибуток, видобутий за їх допомогою (до 15%);

7. Владне - задоволення від панування над тваринами в спортивному контексті: полювання, родео і т.п. (менше 5%);

8. Негативне - неприязнь, страх перед тваринами або повна байдужість до них (понад 7%);

9. Естетичне - симпатія до тварин, розуміння їх культурного значення для людини.

Відомий лікар-психотерапевт, популяризатор фелінотерапії, М.Є. Бурно стверджував, що для досягнення терапевтичного ефекту важливо допомогти кожному пацієнту визначити його суб'єктивне ставлення до природи. Спираючись на тип ставлення людини до природи (табл. 1.), можливо з найбільшою точністю підібрати той набір технік взаємодії, який допомагає максимально ефективно використовувати спілкування людини з твариною.

Таблиця 1.

Типологія суб'єктивного ставлення людини до природи

ХАРАКТЕР СПРИЙМАННЯ ПРИРОДИ	ТИП СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ				
Об'єктивний	Об'єктивно-прагматичний	Об'єктивно-естетичний	Об'єктивно-пізнавальний	Об'єктивно-практичний	Об'єктивно-охоронний
Суб'єктивний	Суб'єктивно-прагматичний	Суб'єктивно-естетичний	Суб'єктивно-пізнавальний	Суб'єктивно-практичний	Суб'єктивно-охоронний

Слід зауважити, що «чистих» типів ставлення до природи не буває і в основному зустрічаються змішані. Об'єктивний характер відносин має на увазі ставлення до предметів природи і живих істот як до об'єктів («Я-Воно»), суб'єктивний характер відносин – ставлення до природи як до суб'єкта, тобто, рівноправного учасника взаємодії («Я-Ти»). Тільки у випадку суб'єктивного ставлення можливо чуттєве співпереживання тваринам.

Для каніс- та фелінотерапії важливо розглядати під цим кутом взаємодію людини з собаками та кішками. Даний тип стосунків буде не тільки характеризувати позиціонування людини, але і, зокрема, визначати тип реакції на поведінкові прояви тварини, що має важливе значення для визначення показань до зоотерапії, розробки індивідуальної психокорекційної програми.

Об'єктивно-прагматичне ставлення до природи пов'язане з її сприйняттям як джерела матеріальної користі, постачальника ресурсів, тобто природа сприймається «як засіб». При цьому природа виступає для особистості як об'єкт, позбавлений самоцінності. Людина здійснює на об'єктно сприйняту природу лише свій односторонній вплив, прагне повністю нею розпоряджатися, «підкорювати» тощо.

Таке ставлення властиве не тільки «технократам», але також поширене серед осіб з низьким рівнем інтенсивності суб'єктивного ставлення до природи, і особливо домінує в старшому підлітковому віці. Прикладом такого ставлення

може служити погляд на собаку як на істоту, яка зобов'язана охороняти житло.

Суб'єктивно-прагматичне ставлення характеризується тим, що природні об'єкти можуть суб'єктивно сприйматися як свого роду суб'єкти, партнери у взаємодії. По відношенню до них можливі процеси емпатії (співпереживання, - господар може поставити себе на місце собаки і зрозуміти її почуття, біль і т.д.), ідентифікації, рефлексії.

Однак основна мотивація взаємодії людини з тваринами носить переважно прагматичний характер. Наприклад, кінь в селянському господарстві часто користується справжньою любов'ю і повагою, але все це відбувається на тлі його прагматичного використання. Господар може добре розуміти стан коня, але при цьому використовувати почуття прихильності і відданості, які відчуває до нього кінь, тобто, маніпулювати твариною. Такий тип відносини можна досить часто зустріти у сільських жителів, провідників службових собак, дресирувальників і т.д. Варто відмітити, що основна література з дресирування собак написана саме в ключі суб'єктивно-прагматичного ставлення до тварин, тоді як основою каністерапії є взаємовідношення з собакою як з рівноправним учасником взаємодії, партнером, твариною-асистентом, - тобто суб'єктом, який виконує свою важку, але дуже важливу роботу.

Об'єктивно-естетичне ставлення властиве людям, орієнтованим в першу чергу на чуттєве, естетичне сприйняття, на естетичний характер дій по відношенню до природних об'єктів. Це відношення характеризується особливою чутливістю до виразності природи, здатністю до безпосередньої чуттєвої естетичної сприйнятливості природних об'єктів, їх матеріальних ознак (колір, форма, пропорції, ритми, розміри, симетрія, динаміка, звучання і т.п.). При цьому природа залишається в образі світу особистості суто як об'єкт, який – при всій своїй привабливості – незрівнянно далекий від можливості партнерської суб'єкт-суб'єктної взаємодії з ним. Такий тип стосунків може проявлятися в науковців, художників, квітників і особливо домінує в юнацькому віці (16-17 років).

Суб'єктивно-естетичне ставлення відрізняється від попереднього типу сприйняттям естетично пережитого природного об'єкта як свого роду суб'єкта, тобто здатністю «вживатися в його образ», емоційно відгукуватися на його вітальні (життєві) прояви, відчувати до нього співпереживання, симпатію, в кінцевому підсумку – в бажанні взаємодіяти з ним як із партнером, у визнанні його самоцінності і готовності поважати цю самоцінність. Таке ставлення найбільш виражено у письменників-натуралістів, художників-аніمالістів.

Об'єктивно-пізнавальне ставлення характеризується домінуванням когнітивного компоненту ставлення до природи і когнітивним типом екологічних установок. Природа сприймається в першу чергу як об'єкт вивчення, раціонально-науково. При цьому для отримання відповідних знань природний об'єкт може піддаватися деструктивному впливу, часом жорстокому; за ним не визнається право на самоцінність. Такий тип відносин зустрічається у вчених-біологів, які займаються лабораторними дослідженнями, дуже поширений серед

вчителів-природничників. Саме об'єктивно-пізнавальний підхід (поряд з об'єктивно-прагматичним) притаманний шкільній біологічній освіті.

Суб'єктивно-пізнавальне ставлення відрізняється також спрямованістю на вивчення природи, однак при усвідомленні самоцінності і неповторності кожного природного об'єкта, визнання за ним беззастережного права на існування, можливості рівноправної взаємодії. Такий тип відносини характерний для багатьох вчених-зоологів, які присвятили себе екологічним дослідженням. Цей тип відносин домінує в дошкільному та молодшому шкільному віці. При такому ставленні можна говорити про те, що домашній вихованець буде сприйматися як член сім'ї і його інтереси будуть враховуватися. Діти схильні розмовляти з тваринами, ділитися з ними своїми переживаннями, програвати різні соціальні взаємодії. Саме цей момент є ключовим у кінологічній психокорекції.

Об'єктивно-практичне ставлення характеризується переважанням практичного компоненту і домінуванням практичного типу екологічних установок. При цьому об'єкт природи виступає «як засіб» задоволення потреби особистості в технологічній і психологічній озброєності, не будучи сам по собі «метою» контактів з ним. Наприклад, акваріуміст шляхом довгих практичних зусиль домагається розведення рідкісних, «важких» рибок. В результаті підвищується його самооцінка, зростає авторитет серед товаришів по захопленню. Самих рибок він сприймає об'єктивно: їх можна легко продати, «вибракувати» мальків тощо; вони представляють цінність тільки в плані соціального престижу.

Висновки. Отже, метою психокорекції за допомогою каніс- та фелінотерапії осіб із симптомами ПТСР є нормалізація психоемоційного стану, спрямована на зменшення проявів агресії, імпульсивності, депресивного настрою, obsесивно-компульсивних і вегетативних порушень, встановлення та відновлення соціальних зв'язків, суб'єктивне покращення самопочуття та настрою, підвищення психосоціальної адаптації. Спеціальні психокорекційні вправи з собаками та кішками спрямовані на досягнення емоційної стабілізації, нормалізацію самооцінки, вироблення адекватних і ефективних стратегій поведінки та взаємодії з оточуючими з обов'язковою рефлексією.

Література:

1. Маслоу А. По направлению к психологии бытия / А. Маслоу.- М.: ЭКСМО-ПРЕСС, 2002.- 272 с.
2. Карвасарский Б. Д. Неврозы / Б. Д. Карвасарский.- М.: «Медицина», 1990.- 576 с.
3. Карвасарский Б. Д. Психотерапия: учеб. для вузов /Б. Д. Карвасарский.— СПб: Питер, 2002.— 672 с.
4. Консторум С. И. Опыт практической психотерапии / С. И. Консторум.— М: Медицинская книга, 2010.— 173 с.
5. Кряжева Н. Л. Кот и пес спешат на помощь. Анималотерапия для детей / Н. Л. Кряжева.— М.: Академия холдинг, 2000.— 176 с.

6. Дьюет К.Ф. Собака — защитник дома и семьи. Выбор и дрессировка /Дьюет К.Ф., Дьюет Дж.- М.:«Центрполиграф»,1996.- 243 с.
7. Салієнко М. Ш. Анімалотерапія. Основні лікувальні властивості домашніх тварин / М. Ш. Салієнко // Український науково-медичний молодіжний журнал. – 2014. – № 4. – С. 267.
8. Сарапулова Є. Г. Цінний досвід анімалотерапії / Є. Г. Сарапулова, І. Т. Кучерявий, С. І. Куприков // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі у світлі реалізації конвенції ООН про права інвалідів: тези доп. XV наук.-практ. конф. (м. Київ, 18-19 листоп. 2015 р.). – Київ: Ун-т «Україна», 2015. – С. 240–241.
9. Сивик Г. Є. Анімалотерапія у роботі з дітьми з розладами спектру аутизму / Г. Є. Сивик // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна. Вип. 23. Ч. 3. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2013. – С. 287–295.
10. Харчук Ю. Анималотерапия: домашние животные и наше здоровье / Ю. Харчук. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2007. – 316 с. : ил. – (Панацея).
11. L. Pomytkina, A. Gudmanian, O. Kovtun, S. Yahodzinskyi, Personal choice: strategic life decision-making and conscience, E3S Web of Conferences, Vol.164, 10021 (2020) <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202016410021>

References:

1. Maslou A. Po napravleniju k psihologii bytija / A. Maslou.- M.: JeKSMO-PRESS, 2002.- 272 s.
2. Karvasarskij B. D. Nevrozy / B. D. Karvasarskij.- M.: «Medicina», 1990.- 576 s.
3. Karvasarskij B. D. Psihoterapija: ucheb. dlja vuzov /B. D. Karvasarskij.— SPb: Piter, 2002.— 672 s.
4. Konstorum S. I. Opyt prakticheskoy psihoterapii / S. I. Konstorum.— M: Medicinskaja kniga, 2010.— 173 s.
5. Krjazheva N. L. Kot i pes speshat na pomoshh'. Animaloterapija dlja detej / N. L. Krjazheva.— M.: Akademija holding, 2000.— 176 s.
6. D'juet K.F. Sobaka — zashhitnik doma i sem'i. Vybor i dressirovka /D'juet K.F., D#juet Dzh.- M.:«Centrpoligraf»,1996.- 243 s.
7. Saliienko M. Sh. Animaloterapiia. Osnovni likuvalni vlastyvosti domashnikh tvaryn / M. Sh. Saliienko // Ukrainskyi naukovy-medychnyi molodizhnyi zhurnal. – 2014. – № 4. – S. 267.
8. Sarapulova Ye. H. Tsinni dosvid animaloterapii / Ye. H. Sarapulova, I. T. Kucheriavyi, S.I.Kuprykov // Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei v intehrovanomu osvithnomu seredovyshchi u svitli realizatsii konventsii OON pro prava invalidiv: tezy dop. XV nauk.-prakt. konf. (m. Kyiv, 18-19 lystop. 2015 r.). – Kyiv: Un-t «Ukraina», 2015. – S. 240–241.
9. Syvyk H. Ye. Animaloterapiia u roboti z ditmy z rozladamy spektru autyzmu / H. Ye. Syvyk // Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Ohienka. Serii sotsialno-pedahohichna. Vyp. 23. Ch. 3. – Kamianets-Podilskyi: Medobory-2006, 2013. – S. 287–295.
10. Kharchuk Yu. Anymaloterapiya: domashnye zhyvotnye y nashe zdorove / Yu. Kharchuk. – Rostov-na-Donu : Fenyks, 2007. – 316 s. : yl. – (Panatseia).
11. L. Pomytkina, A. Gudmanian, O. Kovtun, S. Yahodzinskyi, Personal choice: strategic life decision-making and conscience, E3S Web of Conferences, Vol.164, 10021 (2020) <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202016410021>